

'עצמו קנה נכסים לא קנה... כרבי שמעון דאמר פלגינן דיבורא' – המושג 'פלגינן דיבורא' הכתוב כאן, אין עניינו כבכל מקום שבש"ס. כאן הנידון אינו אם ניתן לקבל חלק מסיפור דבריו (כב'פלוני רבעני לרצוני' וכדומה), אלא הנידון אם ניתן לקבל את כל דבריו בנוגע לענין מסוים ולא בנוגע לענין אחר. כגון, לקבל את עדותו שהשטר אמין, לענין השחרור ולא לענין הממון. ונקודת המחלוקת בין אביי לרבא, האם מתנה שנעשתה בדיבור אחד, אם נתבטלה המתנה במקצתה – וממילא בטל דיבורו – האם בטלה כולה או לא. וזה שהביאו ממחלוקת רבי שמעון ורבנן, הגם ששם אין חסרון בנאמנות כלל, אלא שמכל מקום לא התקיים דיבורו 'כל נכסי'. (עפ"י חידושי הגר"ט, סט. והאריך עוד שם בישוב השאלה מפלוגתת הראשונים במכות (ז), לענין פלגינן נאמנות. ובדבריו יש ליישב אולי קושיית ה'בית מאיר': הרי כשפסלנו את החתימות בנוגע לממון, שוב חוזר הגט להיות 'מוזיף מתוכו', שאפילו נמסר לו הגט בפני עדים כשרים, אינו משוחרר. אלא י"ל שאין כאן שם 'פסול', אלא שתקנו להאמינו רק בנוגע לשחרור, ולא לענין הנכסים.

וע"ע בכל זה: ר"ן כאן; רעק"א; שו"ת חת"ס חו"מ קנב; חידושי הגר"ח על הרמב"ם הל' עדות יד, ז; אחיעזר ח"א ה, ג; שערי ישר ו, ט יא. ועוד רבים ממחברי זמננו.

עוד שאלו, מדוע נקטו מקרה שהעבד הביא גט עצמו (וצ"ל שהיה שליח להולכה עד דמטי התם וכו', שמקרה רחוק הוא), ולא אמרו במקרה פשוט של שליח שהביא לו שטר שחרור – ע' זכר יצחק יג-יד; מרחשת ח"ב כז, ג, ו – שתי דרכים).

שיטות חכמים

'רבי יהודה אומר: כל שכנגד ארץ ישראל הרי הוא כארץ ישראל, שנאמר... – נראה, ששיטת רבי יהודה בכל מקום 'עד' – ועד בכלל. כפי שסובר לענין העומר (מנחות סח) לאסור יום ששה עשר בניסן בתבואה החדשה מ'עד עצם היום הזה'. וזה באור דבריו במכילתא (בשלח) 'לא נשאר בהם עד אחד' – אף פרעה.

מן הטעם הזה יש להסביר את שיטתו שהים הגדול בכלל ארץ ישראל הוא, משום שנאמר 'עד הים האחרון יהיה גבולכם' (סוף עקב). והגמרא כאן מפרשת את טעמו מהפסוק הקודם. (משך חכמה – בשלח יד, כח. וכבר העיר הרש"ש כאן, מדוע צריך פסוק מיותר – 'גבול' – לרבי יהודה, הרי סובר עד בכלל. ושמו י"ל שמכאן למד את שיטתו הכללית, שכיון שדרש שהים בכלל הארץ, מהו 'עד הים האחרון'? בהכרח ש'עד' – בכלל'. וכן מצינו בלשונו של רבי יהודה שכשאמר 'עד' כוונתו שה'עד' – בכלל. כך מסקנת הגמרא בברכות כז).

פרפראות לחכמה

'כבוש יחיד' – התוס' הביאו מן הספרי (סוף עקב): 'אמר לו הקב"ה (לדוד): סמוך לפלטרין שלך לא הורשת האיך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובא' – כלל זה יפה לא רק בכיבוש מלחמה, כי אם גם בכיבוש לבבות; 'סמוך לפלטרין שלך' – זהו מקום ההשפעה הראשון. רק לאחר שפשטה קדושה בכלול, רק אז ניתן להשפיע קדושה ו'לכבוש' לבבות רבים אחרים. (הגרי"ב ז'ולטי, בספר הוכרז על שמו, עמ' תנו)

דף ט

הערות ובאורים בפשט

'לעולם הוא בן חורין עד שיאמר...' – רש"י פרש, שמדברי רבי שמעון 'לעולם הוא בן חורין' משמע שאפילו שייר קרקע סתמית ולא פרשה, שבכגון זה לא קנה כלום, מלבד העבד. ובטל מה שכתב 'כל נכסי', ואף על פי כן, פלגינן דיבורא, ומתנת העבד לעצמו – לא בטלה. וצריך לומר שמדובר כשאין לו מטלטלין, שאז לא קנה מאומה מלבד את עצמו. כי אם יש לו מטלטלין, הרי נתקיים 'כל נכסי' עליהם. (רא"ש, וכהסבר הק"נ והגרעק"א. אלא שהקשה רעק"א הלא מטלטלין אינם נקנים בשטר. ע"ש ובאילת השחר).

– הראשונים הקשו על שיטת רש"י, הלא באופן כזה ששייר 'בית כור' סתמי, לא בטלה המכירה, אלא שזכות המוכר לבחור לעצמו את ה'בית כור' המשובח, משום שיד בעל השטר על התחונה, אבל הרי צריך ליתן לו את כל שאר קרקעותיו, כמו שמצינו בן 'המוכר חצי שדהו' שחייב לתת לו חצי שדה? ולכן פרשו הראשונים (תוס', רא"ש, רשב"א ועוד) את דברי הגמרא בדרך אחרת. ואמנם, שיטת רש"י היא שיטת קמאי: הרי"ף, הר"י מיגאש, ותלמידם – הרמב"ם (הל' זכיה ומתנה ג,ה). ולשיטתם יש חילוק בין מוכר דבר שאינו מסויים כלל, שבטל הקנין מכל וכל, למוכר חלק שאינו מסויים בשדה מסויים. (ע"ש במגיד משנה). והובאו שתי הדעות בשלחן ערוך (חו"מ רמא, ד. וע"ע חידושי הגר"ר בעניני ח"ב ס,ו).

הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל (בקובץ שיעורים ח"ב לד) צידד להסביר שיטת רש"י, שכל דבריו אינם אלא בכתיבה בשטר, כנידון דידן, אבל בשאר קנינים, גם הוא יודה ששייך קנין בדבר שאינו מסויים. והטעם לחלק, לפי שכל ענינו ומהותו של השטר היא ההוכחה שיוצאת מתוכו, ולכך, כל שאין מוכח מתוכו הדבר הנקנה, אין בו כלום ואינו מקנה מאומה. והחזון איש (בהערות על הגרא"י, נדפסו בסוף ספר 'קובץ ענינים') השיג על דבריו, שחסרון של 'מוכח מתוכו' אינו אלא בדבר שנעשה רק השטר אינו מוכיח עליו, אבל כשהשטר מוכיח לבית דין את כל הנעשה, אלא שישנו ספק כיצד לדון את אותו מעשה – שטר מעליא הוא. (וכנראה הגרא"ו לשיטתו שהסביר לשיטת רש"י שאכן שדה אחת נקנתה כלפי שמיא, ורק לנו אין ידוע איווהי, ואם יבוא אליהו – יוכל לבררה. וגם על כך השיג החזון-איש, שאין שום שדה מסוימת שנקנית, אלא שהוא קנין שאינו מבורר בעצם, ולא מחמת חוסר ידיעה. וע"ע 'ברכת אברהם'. ור' יוסף דעת' – נדרים סח (גליון סא).

'אחד גיטי נשים ואחד שחרורי עבדים שוו למולך ולמביא' – התוס' שאלו מדוע תקנו 'בפ"ג ובפ"נ' בעבד, ומה 'עייגונא' שייך בו? והסבירו שהחשיבו עייגון מה שאסור בבת חורין ואינו מתחייב במצוות.

יש מי שכתב (על יסוד שיטת הרי"ף ועוד ראשונים – יתבאר להלן בדף יא בע"ה), שכל עוד לא הגיע הגט לעבד, הרי הוא משוחרר למחצה, שכבר אינו משועבד לרבו מבחינה ממונית, מדין 'זכין לאדם', אך אסור עדיין בבת חורין. ולפי זה הרי הוא מעוגן ממש, שאסור בשפחה ואסור בבת חורין. (מרחשת ח"ב כז. ופקפק בסו"ד שהרי יכול העבד לסרב לקבלו, ואין 'זכין' בעל כרחו, ושוב יותר בשפחה).

(ע"ב) **'עדים שאין יודעים לחתום, מקרעין להם נייר חלק וממלאים את הקרעים דיו. אמר רשב"ג: במה דברים אמורים, בגיטי נשים, אבל שחרורי עבדים ושאר כל השטרות אם יודעים...'** – כתבו התוס' (עפ"י הירושלמי) שמדובר שהעדים לא מילאו את הקרע בשלמותו (וכן לשיטת רש"י – לא רשמו על כל הסימון שעשו להם – מפרשים), שאם עשו כן, חתימות אלו לא ניתנות לקיום, שאינן אלו חתימותיהם אלא חתימת הצורה שעשו להם. ולא זו בלבד שחסר כאן הקיום, אלא שזו אינה בגדר חתימה כלל, ולכן אפילו אם יעידו עדים שראו את אלו חותמים כן, אינו כלום. ואף אפשר שאפילו לרבי אליעזר יהא פסול משום 'מוזיף מתוכו' (אגרות משה אה"ע ח"א קלד).

– הטעם שהקלו בגט יותר, משום תקנת עגונות (רש"י. וע' פני יהושע). והרמב"ם הוסיף (גירושין א, כג) 'הואיל וחתימת העדים בגט – מדבריהם, כמו שבארנו'. ומשמע, שמשנה זו אינה אלא לרבי אליעזר, אבל לרבי מאיר ש'עדי חתימה כרתי' – אין מועילים חתימות כאלו. והקשו האחרונים מסוגיתנו, שהרי ב'סלקא דעתין' סברו שפסול ערכאות המוזכר בבריתא – מפני שעדי חתימה כרתי (וע' להלן), ועל אותה הברייתא אמרו 'למעוטי הא דתניא, עדים שאין יודעים...'/, אם כן משמע לכאורה שגם לרבי מאיר כשר לעשות כן? יש מי שכתב, שלפי ה'סלקא דעתין' יש לפרש 'למעוטי' – רק על עדים שאינם יודעים לקרוא, שקוראים לפניהם, שזה ודאי אינו אלא מדרבנן, ולכתחילה בלבד. אבל לענין החתימה – אכן גם בגט אין התר לדעת רבי מאיר. (מרחשת ח"ב, ליקוטים ב). (ודנו האחרונים, להלכה, שפוסקים אנו כרבי אליעזר, באופן שעדי מסירה אינם לפנינו וב'ד מסתמכים על עדי החתימה, מה דינם של החתימות הללו – ע' בית שמואל קל, כח וב'מרחשת' שם).

ציונים וראשי פרקים, לעיון

ז'כל השטרות העולים בערכאות של גויים אע"פ שחותמיהם גויים כשרין' – נחלקו הראשונים בענין זה; יש סוברים שהגוי כשר מן התורה לעדות בדיני ממונות, לפי שגם בני נח נצטוו על הדין. אלא שבדרך כלל פסולים מפאת חשש שקר – 'אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר' (ע' יבמות קכב. ב"ב מה). ובערכאותיהם אין חשש שקר, דלא מרעי נפשיהו. – כך היא שיטת רש"י כאן (כמוש"כ התוס' בב"ק פח. ד"ה יהא) ושיטת ספר החכמה ורבנו יקר (מובאים בהגהות אשר"י כאן. וע' באילת השחר' להלן יא – בהסברת שיטתם).

אולם רוב הראשונים חולקים (עתוס' כאן ולהלן י: ד"ה והא ובב"ק פח. רא"ש כאן; תורי"ד להלן י ובפסקיו שם: ועוד רבים), שהגוי פסול לעדות מכל וכל, שבעבד דוקא נחלקו תנאים אם נקרא 'אחיו' במצוות, אבל הגוי פשיטא שאינו בכלל 'אחיו'. ועוד, שסתמן רשעים הם, והרי אפילו בני ברית שכתוב בהם 'כולו זרע אמת' – נפסלין לעדות משום עבירה שבאה לידם, גויים לא כל שכן, ואין צריך הכתוב לפסולן. אלא שתקנו חכמים להאמינם בערכאות. ודוקא בדיני ממונות, שבהם הולכים לפעמים אחר ידיעת האמת אע"פ שאין יודעין אותו לפי כל הדקדוקים שמסרה לנו התורה, ואנו עדים בדבר, ועל ידיעתנו אנו סומכים, ולא על עדותם (תשב"ץ ח"א עה. וכעין זה שם בס' פג ד"ה ועכשיו. וכ"כ הרשב"א בשו"ת ה'מיוחסות' עד – הביאו התשב"ץ. וע' שו"ת רשב"ש תקכ שאין חילוק בין עובדי ע"ז לישמעאלים לענין זה

(ולענין עדות באיסורין, אין נפקותא בשאלה זו, שהרי אין צורך בתורת 'עדות' כלל, שעד אחד נאמן באיסורין, ואפילו פסולי עדות. אלא ששם דנים לפי משקל ההוכחה, וכדין גוי ה'מסיה' לפי תומו' שנאמן. ואילו היינו צריכים לעדות – לא היה נאמן כלל, שהרי אינו בתורת איסורים, כשם שאינו עד בגטין וקידושין, כדאמרינן הכא – אג"מ יו"ד ח"א נה).

דף י

הערות ובאורים בפשט

ז'הא חזרה גופא איתא בקידושין' – פרש רש"י, לפי שהקידושין זכות לאשה, שאוסרין אותה על כל העולם. ויש לשאול, הרי ודאי מדובר שגלתה דעתה שחפצה להתקדש לו (שהרי שטר קידושין צריך להכתב לדעתה – ע' קדושין ט: ואה"ע לב), ואחרי שכן, למה לא ייחשבו הקידושין זכות בשבילה?